

wymiennego srebrnych nominalów, szczególnie widocznego w przypadku serii *Gloria Exercitus*, ale także wypierając follis i zajmując za Konstancjusza II pozycję podstawowego nominalu bilonowego. Silikwa nie była jednak w stanie odzyskać pozycji, jaką cieszył się niegdyś denar w okresie wczesnego cesarstwa, gdyż państwo z uwagi na swoje szczupłe rezerwy kruszcowe nie było w stanie nasycić rynku wystarczającą ilością monet, aczkolwiek mogłoby temu przeczyć wypłacanie przez cesarza IV w. połowy *donativum* w srebrze⁶².

Ważne źródło dla ustalenia poziomu cen metali monetarnych stanowią przekazy papirusowe⁶³. Pochodzący z 307 r. dokument z Oxyrhynchos podaje wysokość podatku zebranego z podległego terenu, zestawiając ze sobą równe pod względem wartości kruszcowej ilości metali monetarnych: 2 uncje i 10 *scrupuli* złota oraz 2 libry, 8 1/2 uncji i 6 *scrupuli* srebra⁶⁴. W oparciu o zestawienia zapisane na *recto* i *verso* tego papirusu S. Bolin otrzymał stosunek wartości złota do srebra jak 1 : 14,9⁶⁵. Niemniej po wprowadzeniu koniecznych poprawek do jego obliczeń, 58 *scrupuli* złota należy zestawić z 781 *scrupulami* srebra, a nie, jak to uczynił Bolin, z 867 *scrupulami*; daje to podstawę do przyjęcia relacji wartości jak 1 : 13,5. Dalszy przekaz z tego okresu przytacza cenę 1 funta złota w wysokości 115 200 denarów⁶⁶. Z kolei według innego papirusu z r. 307 za 3 uncje 22 1/2 *grammata* złota zapłacono 10 930 1/2 drachmy⁶⁷. Jeśli przyjmiemy koniektury A. Segrè i G. Mickwiza, to cena 1 uncji srebra wyniosłaby 8 259 denarów, a ponieważ 1 funt złota na wolnym rynku kosztował 115 200 denarów, to wymiana złota i srebra opierała się na proporcji jak 1 : 13,9, srebra i aurichalcum 1 : 66, a złota i aurichalcum jak 1 : 890⁶⁸.

Okolo r. 307 w obiegu monetarnym pozostawały brązowe jednostki pieniężne wazące przeciętnie 6,54 g o zawartości srebra zbliżonej do 10%; solidusowi odpowiadałoby zatem — biorąc pod uwagę kryterium siły nabywczej — 615 follisów. Z kolei uwzględniając dane z papirusu PSI 310 (1 aureus = 2 000 denarów), powstaje możliwość ustalenia przybliżonej taryfikacji follisa w postaci 3,25 denara (według notyfikacji papirusowej). Uzyskany na tej podstawie poziom zależności nominalowych, który

⁶² West, Johnson, *Currency*, s. 129 n., 167; Jones, *Inflation*, s. 299; tenże, *Later Roman Empire*, s. 439; Sperber, *Costs*, s. 268; A. Piganiol, *L'empire chretien (325—395)*, Paris 1972, s. 326; Callu, *Denier*, s. 108—9; Suchodolski, *Moneta*, s. 17, 19. Bliżej w tej kwestii H. L. Adelson, *Silver currency and values in early Byzantine Empire*, Centennial Publication of the American Numismatic Society, New York 1958, s. 13; C. Brenot, *Le trésor de Nebek (Syria)*, RN 6 ser., XIV, 1972, s. 207 n.

⁶³ West, Johnson, *Currency*, s. 157 n.

⁶⁴ P.O. 1653.

⁶⁵ Bolin, *State*, s. 311.

⁶⁶ P. Iand. 315. Zob. Remondon, *A propos*, s. 146; Crawford, *Finance*, s. 589, przyp. 109.

⁶⁷ PSI 310. Zob. West, Johnson, *Currency*, s. 157 n.; Remondon, *A propos*, s. 138, 146; Sperber, *Costs*, s. 204 (IX), 235 (XI); Giaccherio, *Edictum*, s. 115; J. R. Rea, *PSI IV 310 and imperial bullion purchases*, *Chron. d'Eq.* XLIX, 1974, s. 163 n.; Callu, *Denier*, s. 107.

⁶⁸ Zarówno Jones, *Inflation*, s. 299, jak i Giaccherio, *Edictum*, s. 115, przyjmują 8 328 denarów. Zdaniem Jahna, o.c., s. 94, denar w r. 307 odzyskał charakter waloru nadwartościowego.